

Heraldisch Tijdschrift

PERIODIEK VAN DE AFDELING HERALDIEK
VAN
DE NEDERLANDSE GENEALOGISCHE VERENIGING

JAARGANG 3

JAN/FEBR/MAART 1997

NO. 1

De kunstschilder Johannes Vermeer en heraldiek: een aanzet

Dr.ir. A.C. Zeven

Fig. 1. Details van het glas-in-lood-raam, zoals afgebeeld op twee van Vermeer's schilderijen. l. 'Dame met twee heren' (Herzog Anton Ulrich-Museum te Braunschweig), en r. 'Drinkende dame met een heer' (Gemäldegalerie, Staatliche Museen, te Dahlem, Berlijn).

Wapen in ebbehouten lijst

In het Haags Historisch Museum werd ten tijde van de grote Vermeer-tentoonstelling (1996) een co-tentoonstelling 'De Hollandse samenleving in de tijd van Vermeer' gehouden. In één van de vitrines lag een boek afkomstig

uit het Notariëel Archief van het Gemeentearchief van Delft. De open-
geslagen bladzijde toonde ons een deel
van de beschrijving van de boedel van
Johannes Vermeer, die na zijn overlij-
den door notaris J. van Veen werd
opgemaakt.

Sleutelwoorden: Vermeer, Baltes, Bolnes, schilderij, wapen, glas-in.loodramen

Middenop de bladzijde staat 'Een getekent wapen van de voorn. sr. Vermeer met een ebbe lijst'. Op blz. 101 van de vergezellende catalogus wordt op deze notitie ingegaan. De vraag wordt gesteld of Vermeer wel een wapen bezat: 'Heeft Vermeer een familie-wapen voor zichzelf en zijn familie ontworpen? Misschien spiegelde hij zich aan zijn vrouws familie die wel een wapen bezat'. De bron ervan wordt niet gegeven. Misschien was notaris van Veen niet bekend met familie-wapens en dacht hij dat het ingelijste wapen het wapen Vermeer was. Hoe dit getekende wapen er uitzag is niet bekend.

De vader van Johannes Vermeer was de herbergier Reinier Jansz, die de bijnaam Vos voerde. Deze naam was afkomstig van de naam van zijn herberg 'In de vliegende Vos'. In zijn laatste levensjaar voerde hij ook de naam Vermeer. Johan's moeder heette Digna Baltens. Zijn vrouw Catharina Bolnes droeg de achternaam van haar vader en grootvader. Haar moeder was Maria Thins (Haks, 1995). De beschrijving van het wapen Bolnes luidt: gedeeld, 1. van goud bezaaid met blauwe blokjes, waaroverheen een klimmende rode leeuw, 2. in zilver een uitgerukte, bladerloze boom (kleur onbekend) (Haks, 1995).

Wapens in glas-in-loodramen

Er zijn nog twee andere wapenafbeeldingen, die in verband met Vermeer gebracht kunnen worden. Beide bevinden zich in glas-in-loodramen die afgebeeld staan op door Vermeer gemaakte schilderijen.

Het eerste is een wapen dat te vinden is in het glas-in-loodraam afgebeeld op 'Dame met twee heren' (Herzog Anton Ulrich-Museum te Braunschweig) (l. fig.), en 'Drinkende dame met een heer' (Gemäldegalerie, Staatliche Museen, te Dahlem Berlijn) (r. fig.). Zeer waarschijnlijk is hetzelfde raam ook afgebeeld op het schilderij 'Vrouw met parelsnoer' (Gemäldegalerie, Staatliche Museen, te Berlijn). Het is een ovaal wapen, waarvan de wapenbeschrijving luidt: gedeeld, 1. van zilver en goud, beladen met een rode dwarsbalk, vergezeld boven van 9 (5-4) en beneden van 6 (3-2-1) zwarte (of groene, Neurdenburg, 1942) blokjes, 2. doorsneden, a. van goud? 3 naast elkaar geplaatste, naar links gewende merletten?, b. van goud. Achter het schild bevindt zich een vrouw met een blauw jak en een lange rode rok. Neurdenburg (1942) heeft deze vrouw als Vrouwe Temperentia geïdentificeerd.

Kennelijk heeft de schilder dezelfde kamerhoek meerdere malen als decor gebruikt met wisselende personen, meubilair en schilderij aan de muur.

Dit wapen werd op verzoek van Neurdenburg (1942) door de Rijksdienst voor Kunsthistorische Documentatie te 's-Gravenhage geïdentificeerd als dat van Jannetje Jacobsdr Vogel, de eerste vrouw van Moses Jans van Nederveen, overleden te Delft in 1624. Neurdenburg concludeerde dat dit wapen wellicht van een bewoonster was, die voor Vermeer in het huis woonde.

Echter, op andere schilderijen met hetzelfde raam is geen wapen geschild-

derd. Een voorbeeld is het schilderij 'De muzikles' (Buckingham Palace, Londen). Wel zien wij een ander wapen in het glas-in-loodraam, afgebeeld op het schilderij 'Schrijvende vrouw met een dienstbode' (Verz. Beit Reissborough House te Wicklow). Hoewel onduidelijk, is toch te zien dat er een wapen is afgebeeld en dat dit wapen anders is dan het wapen van Jannetje Jacobsdr Vogel.

We kunnen ons nu afvragen waarom Vermeer in hetzelfde glas-en-loodraam de ene keer wel en een andere keer niet een wapen afbeeldde. Schilderde hij wel een wapen, dan heeft hij twee keer hetzelfde wapen en één keer een ander wapen geschilderd. Het lijkt erop dat hij hier zijn fantasie de vrije loop liet. In elk geval is het vooralsnog niet mogelijk om te concluderen dat Jannetje Jacobsdr Vogel eerder in het huis van Johannes Vermeer heeft gewoond. Archiefonderzoek naar de bewoningsgeschiedenis van het betreffende huis kan de oplossing brengen.

Wapens in glas-in-lood-ramen

Schilderijen van binnenhuizen werden eveneens door andere kunstschilders gemaakt. Ook dan treffen wij af en toe een wapen in een raam aan. Op de tentoonstelling 'Delftse meesters: tijdgenoten van Vermeer', Stedelijk Museum Het Prinsenhof te Delft in 1996 waren er twee te zien. Op het eerste zijn vaag de resten van een wapen te zien, dat vòòr het schilderen al door de tand des tijds was vergaan. Hetzelfde geldt, maar in mindere mate, voor het

schilderij 'Interieur met een vrouw aan een spinnewiel', gedateerd 1664 van Esaias Boursse (1631-1672). Deze wapens zijn ook te onduidelijk om determinatie toe te staan. Ook Pieter de Hooch schilderde wapens met handmerken in glas-in-lood-ramen. Daar komen wij later op terug.

Wapens op schilderijen

Op talloze schilderijen komen familiewapens voor. Ik noem slechts twee voorbeelden. Het eerste is het portret-schilderij met familiewapen. Soms helpt een wapen bij het identificeren van de geportretteerde, soms verwekt het verwarring. Dit laatste, omdat later een foutief wapen op het schilderij werd aangebracht (van Kretschmar, 1977). Het tweede is het schilderij van een kerkinterieur, waarop één of meerdere wapenborden zijn afgebeeld (Hoogendijk, 1994).

Literatuur

- Blankert, A. 1996. Catalogus, p 170-206 in A. Blankert, J.M. Montias en G. Ailland. (red.). *Vermeer*. Meulenhoff, Amsterdam.
- D. Haks. 1995. Het huishouden van Johannes Vermeer, p. 92-105, in D. Haks & M.Ch. van der Sman (red.). *De Hollandse samenleving in de tijd van Vermeer*. Zwolle. 143p.
- Hoogendijk, J.P.C. 1994. Rouwborden in de provincie Utrecht. *Ned. Leeuw* 111: k417-k545, afb. 4 Kerkinterieur met rouwkassen. Geertekerk te Utrecht, voor 1675 anon. zd.
- van Kretschmar, F.G.L.O. 1977. Zijn wapens op Nederlandse portretten een betrouwbaar middel tot identificatie? *Jbk. CBG* 31: 38-59.
- Neurdenburg, E. 1942. Johannes Vermeer. Eenige opmerkingen naar aanleiding van de nieuwste studies over den Delftschen schilder. *Oud-Holland* 59: 65-73.

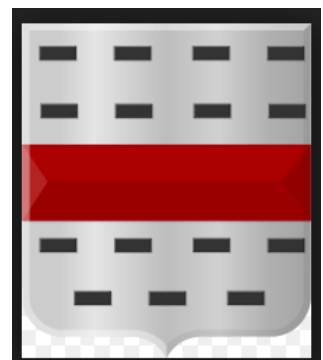
Aanvullingen uit mei 2016.

- A1. Zie boven aangebrachte kleuren van de ramen.
2. Reproducties van de schilderentoegevoegd.
3. Wapen Van Nederveen toegevoegd.
4. Wapen Vogel niet op internet gevonden.

Twee schilderijen Het wijnglas, ca 1660/1 en Het meisje met het wijnglas, door Johannes Vermeer (1632-1675).
Berlijn, Staatliche Gemäldegalerie, en Braunschweig, Herzog Anton Ulrich Museum.

Boven Herzog Anton Ulrich-Museum Braunschweig, Inv. Nr. 316. Jan Vermeer van Delft 1632-1675: Het meisje met het wijnglas.

Alliantiewapen Van Nederveen / Vogel

Wapen Van Nederveen.